

Національна академія правових наук України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Кафедра кримінального права

В. В. СТАШИС

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Харків
«Право»
2015

УДК 34:343.2/.7(081.2)
ББК 67я44+67.308я44
С78

У к л а д а ч і :

В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова

Відповідальний редактор
академік *В. Я. Тацій*

Сташис В. В.

С78 Вибрані праці / В. В. Сташис ; [уклад.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова ; відп. ред. В. Я. Тацій]. – Х. : Право, 2015. – 1184 с.

ISBN 978-966-458-893-2

Видання підготовлено до 90-річчя з дня народження видатного державного і громадського діяча, професора, академіка Національної академії правових наук України, Героя України Володимира Володимировича Сташиса (10.07.1925 – 02.11.2011). Вибрані праці включають роботи автора з історії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), його кафедр та проблем кримінального права: монографії, наукові статті, тези наукових доповідей, підручники, навчальні посібники, а також інші наукові праці з питань боротьби зі злочинністю та підготовки юридичних кадрів.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів юридичної спрямованості, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, усіх, хто цікавиться історією розвитку науки України, зокрема кримінального права, науковою спадщиною видатних вчених-криміналістів.

УДК 34:343.2/.7(081.2)
ББК 67я44+67.308я44

© Сташис В. В., 2015
© Тацій В. Я., Борисов В. І.,
Демидова Л. М., укладання,
2015

ISBN 978-966-458-893-2

© Видавництво «Право», 2015

Передмова

Ідея цього видання належить учням Володимира Володимировича Сташиса, яка була підтримана колективом кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і президією Національної академії правових наук України. Саме з названими установами і кафедрою кримінального права були нерозривно пов'язані все життя і наукова діяльність видатного державного і громадського діяча, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державних премій у сфері науки і техніки, відомого не тільки в Україні, а й далеко за її межами, вченого-криміналіста, професора, дійсного члена (академіка), члена президії Національної академії правових наук України, одного з її засновників та академіка-секретаря відділення кримінально-правових наук, Героя України Володимира Володимировича Сташиса, 90-річчю з дня народження якого присвячується ця книга.

Професор В. В. Сташис був і залишається авторитетнішим вченим у галузі кримінального права, інших наук кримінально-правового циклу, видатним організатором, талановитим педагогом, справжнім вчителем багатьох його учнів-криміналістів. У його житті випробування шли поруч із видатними особистими зверненнями. Він є прикладом Солдата Перемоги, що народився в Україні і присвятив усе своє життя служінню Народу нашої країни і Науці.

Одними з головних характерних особливостей Володимира Володимировича Сташиса є вражаючі здібності прогнозувати майбутнє, цінувати минуле і з великим задоволенням генерувати для своїх учнів, колег сміливі ідеї, запровадження або розробка яких приводила і приводить до чудових результатів. Це людина — генератор ідей і нових поглядів на розвиток науки, у першу чергу

кримінального права. Як один з авторів проектів Кримінального кодексу УРСР 1960 р. і Кримінального кодексу незалежної України 2001 р. від відстоював упровадження в них принципових положень: послідовності, системності, вірності національним традиціям, необхідності й обґрунтованості імплементації найкращих міжнародних стандартів. Його сміливі наукові погляди, обґрунтовані позиції постійно це підтверджували і знайшли підтримку та продовження в науковій діяльності його учнів і багатьох інших сучасних дослідників.

Наукова спадщина В. В. Сташиса — це не лише наукові праці, які зібрані у цьому виданні й пропонуються для ознайомлення читачу. У книзі розміщені окремі роботи Володимира Володимировича, які демонструють його відповідальне ставлення до історії вузу і кафедри кримінального права, з якими пов'язана найбільша частина його післявоєнного життя; наукові праці радянського періоду, які віддзеркалюють генезу нових шкіл кримінального права, у першу чергу щодо інституту покарання та його субінституту — покарання неповнолітніх осіб, а також щодо злочинів проти особи, злочинів у сфері управління, злочинів у сфері господарської діяльності, а згодом — у часи розбудови незалежної України — розвиток відповідних шкіл і теорії кримінального права в цілому.

Окреме місце у виданні займають праці, присвячені роботі над проектом Кримінального кодексу 2001 р. з обговорення ідей, концепцій, які були в ньому запроваджені, а після його прийняття — їх роз'яснення для правозастосувачів і студентів вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку юридичних кадрів.

В. В. Сташис наполегливо і послідовно відстоював позицію щодо доцільності поєднання педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах з дослідницькою роботою та доводив необхідність постійного вивчення практики застосування кримінального законодавства. Його статті, виступи на конференціях та інших наукових заходах, наведені у виданні, є підтвердженням правильності такого підходу, який знаходить впровадження і сьогодні.

Володимир Володимирович завжди підкреслював велике значення попередження вчинення злочинів у боротьбі зі злочинністю і був одним з ініціаторів виділення кримінології як самостійної дисципліни. У виданні наведено роботи, які демонструють глибо-

ке знання вченим кримінологічних питань і підтверджують зростаюче з часом значення превентивних функцій кримінального права в суспільному і державному житті.

Книга висвітлює лише окремі сторони багатогранної наукової діяльності В. В. Сташиса. Чимало зусиль він приклав до законопроектної та іншої нормотворчої роботи. Після прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України Володимир Володимирович очолив або брав активну участь у розробці, зокрема, проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, переважна більшість яких була прийнята в редакції, що пропонується колективом розробників, серед яких були викладачі кафедри кримінального права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) і науковці сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (нині — Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України). Цей аспект наукової спадщини Володимира Володимировича складає 9 томів документів і потребує окремого доведення до відома широкого кола науковців та інших зацікавлених читачів.

Наукова спадкоємність завжди підтримувалася і демонструвалася В. В. Сташисом. Він є учнем відомого вченого-криміналіста В. С. Трахтерова, який теж працював на кафедрі кримінального права нашого вузу і був завідувачем цієї кафедри в 1937–1941 та 1946–1953 рр. У 1992 р. В. В. Сташис разом з іншим учнем Володимира Сергійовича — Марком Ігоровичем Бажановим уклали і оприлюднили видатну наукову працю їх вчителя «Вменяемость и невменяемость в уголовном праве (исторический очерк)», яка існувала лише в рукописному варіанті й ознайомлення з якою було мрією багатьох науковців. Як указують укладачі цієї роботи, «...целый пласт исследований В. С. Трахтерова остается неизвестным для правоведов, а он касается истории проблемы вменяемости и невменяемости в русском дореволюционном праве, а также в уголовном праве Франции, Германии, Англии и США. Аналогов этим разработкам нет ни в отечественной науке, ни за рубежом. Раньше публикация этих материалов практически

исключалась. В настоящее время это не только возможно, но и необходимо. Когда идет формирование правового государства, все большее значение приобретает законодательный опыт как в плане преемственности правовых положений, так и использования сравнительного правоведения». Таке ставлення до наукової спадщини свого вчителя варте продовження.

З тих часів оприлюднення праць вчителів стало справою життя їх учнів — викладачів кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Одним із прикладів такої доброї справи, яка стає традицією, є це видання, в якому з повним змістом розміщена й наведена праця вчителя Володимира Володимировича, яка збереглася для наступних поколінь завдяки і його старанням.

З метою ознайомлення широкого кола читачів з видатною Особистістю XX і XXI ст. — Володимиром Володимировичем Сташисом — після передмови його учні розмістили біографічний нарис про нього. Продовжується книга оприлюдненням вибраних праць В. В. Сташиса, переважна більшість яких досі була опублікована в обмеженому обсязі без електронних аналогів (глави 1–4), завершується видання бібліографією праць вченого і даними про його учнів.

В. Я. Тацій

ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ СТАШИС. СОЛДАТ, ОРГАНІЗАТОР ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ, НАУКОВЕЦЬ, ВЧИТЕЛЬ

*(сторінки біографії,
віхи громадської і наукової діяльності)*

Володимир Володимирович Сташис — видатний вчений-правознавець, Герой України, кавалер багатьох державних нагород України, міжнародних орденів і медалей, володар численних почесних звань і відзнак, академік Національної академії правових наук України, професор, заслужений професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, заслужений працівник вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України, державний радник юстиції 1-го класу.

Життя цієї Великої Людини, Солдата, Організатора юридичної освіти, Науковця, Вчителя є прикладом сумлінного служіння Батьківщині, обраній професії юриста, відданості справам усього його життя — укріпленню законності та правопорядку в Україні, науці кримінального права і рідному вищому навчальному закладу (нині — Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого).

Він народився 10 липня 1925 р. у м. Суми. Його юність припала на криваві роки Другої світової війни. У 1941 р. Володимир Володимирович закінчив 8 класів Сумської середньої школи № 2. У зв'язку з тимчасовою окупацією території України з матір'ю та сестрою був евакуйований до Саратовської області, а потім до Татарської АРСР. В евакуації одночасно з навчанням у школі закінчив курси трактористів і працював у колгоспі. У січні 1943 р. був призваний до лав Червоної Армії. З липня 1943 р. брав участь у бойових діях на Калінінському, Північно-Західному та Прибалтійському фронтах. У лютому 1944 р. отримав звання молодшого лейтенанта. Був комсоргом батальйону 150-ї стрілецької дивізії 756-го стрілецького полку, який прославився при взятті Берліна, штурмі Рейхстагу і встановленні на ньому Прапора Перемоги.

Незадовго до цього сміливого і мужнього офіцера було тяжко поранено (це було вже третє його поранення). У серпні 1945 р. він був демобілізований як інвалід війни.

У 1945–1946 рр. В. В. Сташис закінчив екстерном 10-й клас середньої школи; 1946–1950 рр. — час навчання в Харківському юридичному інституті. Серед студентів тих років викладачі одразу виділили молодшого лейтенанта як кращого студента курсу. Не випадково вже через рік Володимиру Володимировичу було довірено виконувати обов'язки народного судді першої дільниці нині Московського району м. Харкова. Проте молодий юрист, який мав уже досить значний життєвий досвід, обрав для себе шлях науковця і після закінчення з відзнакою Інституту залишився в аспірантурі. У 1954 р. він блискуче захистив кандидатську дисертацію, а ще через два роки молодий вчений очолив кафедру кримінального права Інституту.

У 1962 р. В. В. Сташису було присвоєно вчене звання доцента, у червні 1973 р. — вчене звання професора. Із березня 1964 р. Володимир Володимирович — проректор, а згодом перший проректор Харківського юридичного інституту (потім — Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого; з 2013 р. — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). Це був період самовідданої, наполегливої праці, накопичення енциклопедичних знань у галузі права, соціології, історії, філософії, культурології, політології, що потім реалізувалося в його науковій, педагогічній, адміністративній діяльності.

На посаді завідувача кафедри кримінального права, яку В. В. Сташис очолював упродовж 35 років, якнайкраще розкрився його талант педагога, вченого і керівника. Завдяки зусиллям завідувача кафедри в 1956 р. було відновлено аспірантуру, почався прийом аспірантів і кафедра стала поповнюватися молодими викладачами. Багато зусиль він доклав для вдосконалення педагогічної майстерності членів кафедри, єдності колективу, створення на кафедрі атмосфери взаємоповаги та розуміння, вимогливості, принциповості та відданості ідеям юридичної вищої освіти, правничої науки, любові до інституту. Різноманітні форми

контролю за якістю викладання навчальних дисциплін, сприяння оволодінню молодими вченими педагогічною майстерністю привели до створення на кафедрі авторитетної науково-педагогічної школи.

Загальновідомим є внесок вченого в розвиток вітчизняної кримінально-правової науки, розробку фундаментальних засад кримінальної відповідальності та покарання, понятійного апарату та законодавчої техніки, що використовується у кримінальному законодавстві. У сфері наукових інтересів ученого було широке коло проблем кримінального права як із Загальної, так і з Особливої частин.

Серед проблем Загальної частини кримінального права, яким присвятив свої дослідження В. В. Сташис, чільне місце посідає питання підстав кримінальної відповідальності. У його працях зроблено нове обґрунтування цієї кардинальної проблеми, чітко окреслено матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Вчений послідовно виходив із того, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад певного виду злочину, передбаченого кримінальним законом. При цьому він підкреслював, що підстава кримінальної відповідальності включає в себе двоєдину складову: фактичну — вчинення особою суспільно небезпечного діяння і юридичну — наявність у вчиненому діянні складу злочину. Що ж стосується процесуальної підстави кримінальної відповідальності, то такою має визнаватися лише обвинувальний вирок суду, яким тільки і може бути доведено винність особи у вчиненні злочину і призначено за нього кримінальне покарання.

У своїх численних наукових працях видатний дослідник обґрунтував, що найважливішим із принципів кримінального права є принцип винної та особистої відповідальності. Саме такі підходи вченого створили теоретичне підґрунтя для законодавчого закріплення і забезпечення принципу законності, індивідуалізації відповідальності та покарання у кримінальному судочинстві, звуження меж кримінально-правової репресії, обмеження судового розсуду, гуманізації покарання.

Серед проблем, які входили до кола наукових інтересів В. В. Сташиса, і вчення про злочин та його види. У своїх наукових працях він завжди відстоював підхід, згідно з яким законодавче визначення злочину повинно ґрунтуватися не тільки на формальній, а перш за все на матеріальній його ознаці — суспільній небезпечності вчиненого особою діяння. Тому в основу класифікації злочинів має бути покладений ступінь їх тяжкості, формальним показником якого є санкція статті, що передбачена за злочин відповідної тяжкості в Особливій частині КК. Зазначені наукові розробки вченого були безпосередньо втілені в чинному Кримінальному кодексі України.

Значну увагу видатний дослідник приділяв відповідальності за злочини, вчинені у співучасті, особливо за злочини, вчинені групою осіб за попередньою змовою, організованою групою та злочинною організацією. У наукових роботах вченого, дисертаційних і монографічних працях його учнів, підготовлених під безпосереднім науковим керівництвом Володимира Володимировича, досліджено різнобічні аспекти кримінальної відповідальності учасників цих злочинних угруповань, а також проблеми кваліфікації їх дій, умов звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Саме завдяки науковим розробкам В. В. Сташиса в галузі відповідальності за злочини, вчинені у співучасті, у Кримінальному кодексі України 2001 р. з'явився окремий розділ VI Загальної частини «Співучасть у злочині», у якому поновому сформульовано поняття співучасті, набули подальшого розвитку ознаки окремих видів співучасників, уперше легально визначено форми вчинення злочину у співучасті, передбачено правила кваліфікації діянь окремих співучасників, уперше закріплено особливості добровільної відмови співучасників.

Вчення про покарання стало помітним напрямом наукових досліджень провідного дослідника, який послідовно відстоював позицію щодо необхідності скасування смертної кари в Україні як виду покарання і доклав багато зусиль до якнайшвидшого проведення відповідної реформи кримі-

нального законодавства. У своїх наукових працях, численних виступах на науково-практичних конференціях та семінарах В. В. Сташис неодноразово наводив ґрунтовні аргументи на користь скасування смертної кари і доцільність включення до системи покарань такого його нового виду, як довічне позбавлення волі, яке повинно застосовуватися за злочини, пов'язані з умисним позбавленням життя людини за обтяжуючих обставин. Саме цим шляхом і пішов український законодавець, вирішуючи дане питання у Кримінальному кодексі України 2001 р.

Вагомий науковий і практичний внесок зроблено відомим вченим у розробку системи покарань чинного кримінального законодавства. Він послідовно виступав за розширення кількісного складу видів покарань за рахунок включення до їх системи таких нових видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, як громадські роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі. Володимир Володимирович завжди був прихильником відміни короткострокового позбавлення волі і заміни його таким більш ефективним видом покарання, як арешт; обстоював необхідність встановлення безпосередньо в кримінальному законі окремої, значно гуманнішої системи покарань щодо неповнолітніх; висловлювався за скорочення передбачених у санкціях статей Особливої частини КК строків позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, і за більш широке застосування за їх вчинення покарань, не пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства.

У подальших наукових дослідженнях системи та видів покарань талановитий дослідник приділив пильну увагу питанням класифікації видів покарань, підставам, порядку й особливостям застосування основних та додаткових, спеціальних та загальних, строкових та безстрокових їх видів. Наукові напрацювання В. В. Сташиса в галузі проблем покарання були покладені в основу формування системи покарань чинного Кримінального кодексу України і висвітлені, зокрема, у п'яти виданнях підручника із Загальної частини КК (2001, 2004, 2007, 2010, 2015 рр.).

У сфері наукових інтересів вченого були і проблеми застосування покарання за злочини, вчинені неповнолітніми. Багато в чому завдяки його науковим пошукам і практичним зусиллям у чинному Кримінальному кодексі України з'явився окремий розділ XV Загальної частини КК «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх», в якому акцентується увага правозастосовних органів на питаннях диференціації та індивідуалізації застосування окремих видів покарань та примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх з урахуванням їх вікового розвитку.

У своїй сукупності розроблені Володимиром Володимировичем загальні положення про систему покарань та їх види, а також напрацювання проблем караності конкретних видів злочинів склали вчення про покарання, об'єднане єдиним методологічним підходом та принципами, яке суттєво збагатило вітчизняну кримінально-правову науку, чинне кримінальне законодавство та практику його застосування.

Багато уваги видатний вчений приділив одному з найважливіших питань кримінального законодавства і кримінально-правової науки, а саме проблемі кримінальної відповідальності за злочини проти особи. В. В. Сташис є співавтором широко відомої праці «Злочини проти особи в КК УРСР та судовій практиці» («Особа — під охороною кримінального закону»), яка витримала чотири видання (1976, 1981, 1987, 1996 рр.). Він разом з професором М. І. Бажановим заклали методологічні підвалини дослідження цієї категорії злочинів, створили концепцію вчення про злочини проти особи. Зазначені та інші праці В. В. Сташиса свідчать про те, що він розглядав людину як найвищу соціальну цінність, яка підлягає всебічній кримінально-правовій охороні від злочинних посягань. Висновки, пропозиції та рекомендації дослідника знайшли своє відображення не лише в численних публікаціях, а й були трансформовані до чинного кримінального законодавства України. Саме тому в Кримінальному кодексі України 2001 р. розділи, що присвячені відповідальності за злочини проти особи, займають одне з перших місць у системі Особливої частини КК.

У центрі наукових інтересів Володимира Володимировича були також проблеми кримінально-правової охорони власності. Ним розроблені як загальні питання, так і проблеми кримінальної відповідальності за окремі види таких злочинів. В. В. Сташис одним із перших серед вчених запропонував відмовитися від передбаченого радянським кримінальним законодавством концептуального підходу, що полягав у розрізненні кримінальної відповідальності за злочини проти державної і громадської (колективної) власності та за злочини проти особистої (приватної) власності. І ці пропозиції були втілені в КК України 2001 р., в Особливій частині якого міститься єдиний розділ VI «Злочини проти власності», норми якого передбачають однакову відповідальність за злочини проти всіх форм власності.

З аспірантських років постійним предметом наукових інтересів дослідника-новатора була проблема боротьби із злочинами у сфері господарської діяльності. З цією проблематикою пов'язана його кандидатська дисертація «Боротьба зі спекуляцією за радянським кримінальним правом» (1954 р.), яка є зразком глибокого науково-методичного розв'язання проблемних питань захисту економіки в радянський період нашої держави. Сміливим кроком молодого науковця було його судження щодо суспільної небезпечності досліджуваного діяння, невдалого законодавчого визначення предмета спекуляції, помилкової кваліфікації цього злочину на стадії готування в судовій практиці, а також при його вчиненні службовими особами. Яскравим підтвердженням талановитості молодого вченого та глибини і всебічності його наукових пошуків є твердження, висловлені ще у його перших наукових працях: щодо єдиної підстави для призначення покарання за злочин — це наявність складу злочину в діянні обвинуваченого; значення характеру та ступеня суспільної небезпечності злочину для індивідуалізації покарання; обов'язкове врахування особи винного; місця й ролі обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин при призначенні покарання тощо.

Кримінально-правовій характеристиці злочинів у сфері господарської діяльності також присвячене фундаментальне дослідження В. В. Сташиса «Кримінально-правова охорона

соціалістичного господарства» (1973 р.). Розробка ним поняття та системи цих злочинів, їх кримінально-правовий аналіз є актуальними і на цей час, вони постійно вивчаються багатьма науковцями, широко використовуються в наукових дослідженнях та законотворчій практиці. Цій проблематиці присвячено не тільки багато праць Володимира Володимировича, а й численні роботи його учнів, а також вчених багатьох наукових та навчальних юридичних закладів. Найбільш помітно розвинув ідеї свого вчителя В. Я. Тацій у докторській дисертації «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт та система» (1984 р.).

Злочини проти громадської безпеки і народного здоров'я були ще одним напрямом досліджень вченого. Ним було висунуто та всебічно обґрунтовано пропозиції щодо необхідності виділення в окремі розділи Особливої частини КК України злочинів проти громадського порядку, проти громадської безпеки та проти здоров'я населення, що знайшло своє втілення в новому КК України. Він є одним із розробників концепції криміналізації такого діяння, як створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, та під його керівництвом здійснено перше в Україні комплексне монографічне дослідження цього виду злочину.

Значним є внесок В. В. Сташиса у підготовку науково-педагогічних кадрів. За час його керівництва кафедрою кримінального права було підготовлено понад 50 кандидатів та 7 докторів юридичних наук. Таким чином, на кафедрі були створені авторитетні наукові школи з проблем: «Вчення про злочин» (проф. Ю. В. Баулін, Л. М. Кривоченко, В. О. Навроцький, М. І. Панов, Н. М. Ярмиш, доц. Ю. В. Гродецький, О. В. Зайцев, І. О. Зінченко, Р. С. Орловський, О. В. Ус, Є. В. Шевченко, Л. В. Харитоновна); «Вчення про покарання» (проф. М. І. Бажанов, В. А. Ломако, В. І. Тютюгін, доц. О. В. Євдокімова, Ю. А. Пономаренко); «Кримінальна відповідальність за злочини проти особи» (проф. В. В. Сташис, доц. А. О. Байда, доц. О. О. Володіна, доц. С. В. Гринчак, доц. М. Г. Заславська, доц. В. А. Козак); «Кримінальна відповідальність за злочини проти власності»

(проф. А. О. Пінаєв, Л. М. Демидова, В. М. Куц, П. В. Хряпінський, доц. Ю. М. Шаньгин, Т. О. Михайліченко, П. В. Олійник); *«Кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності»* (проф. В. Я. Тацій, Н. О. Гуторова, З. І. Корчева, Є. Л. Стрельцов, В. М. Киричко, О. І. Перепелиця, О. Е. Радутний, О. О. Чаричанський); *«Кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля, громадської безпеки, громадського порядку, моральності та міжнародного правопорядку»* (проф. В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, І. М. Даньшин, В. П. Тихий, С. М. Мохончук, В. П. Базов, С. В. Гізімчук, Л. В. Дорош, Г. С. Крайник). Наукові роботи вказаних та інших вчених кафедри кримінального права широко відомі і визнані науковою громадськістю не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Під безпосереднім науковим керівництвом професора В. В. Сташиса було підготовлено та захищено 29 кандидатських дисертацій, дев'ять його учнів стали докторами юридичних наук. Дослідженням учених харківської школи кримінального права В. В. Сташиса властиві глибока науковість, тісна взаємопов'язаність теоретичних міркувань та емпіричного матеріалу, логічна стрункість, послідовність та ясність викладу.

Володимир Володимирович завжди перебував на передньому краї реформування кримінального законодавства України. За його активною участю був розроблений проект Кримінального кодексу України 1960 р., який уже тоді відповідав високим принципам законності, демократії та гуманізму, поваги до прав людини. Концептуальні розробки вченого стали теоретичним підґрунтям удосконалення чинного законодавства, проведення нової кодифікації кримінального законодавства. В. В. Сташис та його харківські колеги — фахівці у галузі кримінального права — були членами робочої групи Кабінету Міністрів України, яка підготувала проект нового Кримінального кодексу України, що був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Крім того, вчений є автором багатьох фундаментальних пропозицій, урахованих у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність. Під його безпосереднім ке-

рівництвом визначалися шляхи уніфікації національного законодавства кримінально-правового циклу із законодавством Європейського Союзу.

Плідно працював В. В. Сташис і в галузі забезпечення якості та ефективності застосування чинного законодавства, створення теоретичної бази для подальшого вдосконалення форм і методів протидії злочинності. Теоретичні розробки науковця, висловлені ним зауваження, сформульовані пропозиції та рекомендації враховувались при підготовці законопроектів та внесенні відповідних змін і доповнень до чинного Кримінального, Кримінального процесуального кодексів та інших законодавчих актів України. Зокрема, це стосується таких значущих нормативних актів та проектів, як закони України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», «Про внесення змін до Закону України “Про статус суддів”», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за розпалювання політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ворожнечі», проекти законів України «Про прокуратуру», «Про Кримінальний процесуальний кодекс України» та багато інших.

Постійну увагу професор В. В. Сташис приділяв діяльності правоохоронних органів та органів правосуддя з питань практичного застосування норм чинного законодавства. Як голова кримінально-правової секції Науково-консультативної ради при Верховному Суді України він брав безпосередню участь у підготовці та розробці всіх чинних постанов Пленуму Верховного Суду України. Так, ним підготовлені наукові висновки до проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, які стосуються судової практики застосування кримінального законодавства у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; про злочини проти безпеки виробництва; про викрадання, знищення, пошкодження, приховування чи підроб-

лення документів, штампів, печаток та бланків; про практику призначення судами кримінального покарання; про злочини проти власності та ін.

Як член Науково-консультативної ради при Міністерстві юстиції України, член Науково-консультативної ради при Генеральній прокуратурі України провідний науковець брав активну участь у розробці та підготовці наукових висновків, пропозицій і рекомендацій із питань правозастосовної діяльності. Серед них можна назвати його наукові висновки з питань організації роботи із здійснення представництва інтересів громадян у суді; щодо додержання вимог законодавства про захист прав споживачів; організації прокурорського нагляду за додержанням законодавства про охорону та раціональне використання земель; з питань організації роботи прокуратури із захисту інтересів громадян та держави при виконанні рішень судів та інших органів (посадових осіб) тощо.

Незмінною популярністю серед практичних працівників користуються роботи професора В. В. Сташиса, які присвячені тлумаченню норм чинного законодавства, коментуванню і роз'ясненню його приписів. Так, він є співавтором восьми видань (1969, 1978, 1987, 2003, 2004, 2006, 2008, 2013 рр.) Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України, упорядником трьох Збірників практики судів України з кримінальних справ (2005, 2008, 2009 рр.), які є настільними книгами кожного слідчого, прокурора, судді, будь-якого іншого практикуючого юриста.

Плідним є внесок В. В. Сташиса у розвиток судової реформи в нашій державі. І навіть після прийняття 7 лютого 2002 р. Закону України «Про судоустрій України» він зазначав, що «судова реформа, завершивши один етап, перейшла до наступного. Цей етап потребує науково-теоретичного осмислення нового законодавства, практики його застосування з тим, щоб черговий етап судової реформи мав міцне наукове підґрунтя і сприяв покращенню забезпечення прав особи на справедливий, незалежний і неупереджений суд».

Володимир Володимирович — талановитий Педагог і Вчитель. Із перших кроків роботи у вищій школі В. В. Сташис показав себе як прекрасний лектор і вихователь молоді. Лекції, які він читав з Особливої частини кримінального права, були наповнені глибоким теоретичним змістом, засновані на широкому практичному і соціологічному матеріалі. Ці лекції відрізнялися широким сприйняттям кримінально-правової дійсності, тонким юридичним аналізом кримінально-правових норм, чіткістю визначень і формулювань, вони доносили студентам не лише букву, а й дух закону. Усе це — велика школа для викладачів і благодотворне джерело знань для вдячних слухачів — студентів багатьох випусків вузу. Понад 250 наукових праць, із яких сім монографій, десять науково-практичних коментарів, чотирнадцять підручників та вісім навчальних посібників із найважливіших питань Загальної та Особливої частин кримінального права, написаних В. В. Сташисом особисто або у співавторстві, стали настільними книжками не тільки для студентів, а й для багатьох практикуючих юристів.

Володимир Володимирович — невтомний організатор навчального процесу в найавторитетнішому юридичному навчальному закладі вищої школи України. Ставши в 1964 р. проректором із навчальної та наукової роботи, згодом — першим проректором, він зумів об'єднати зусилля всіх кафедр і підрозділів вузу, зосередивши їх увагу на постійному вдосконаленні навчального процесу, досягненні його основної мети — підготовки висококваліфікованих фахівців. Його діяльність є зразком служіння ідеалам вищої школи, державного підходу до вирішення всіх нагальних проблем навчального закладу. Людина високої організованості і самодисципліни, В. В. Сташис зумів створити в колективі викладачів атмосферу дисциплінованості, діловитості, організованості, чуйності і доброзичливості. Завдяки цьому в навчальний процес було введено нові сучасні технології — програмоване навчання, використання комп'ютерної техніки, дистанційне навчання і т. п.

Під керівництвом вченого-організатора сформувалася концепція прийому студентів до вищого навчального за-

кладу. Відомою є робота Володимира Володимировича з організації відбору майбутніх студентів спільно з органами прокуратури, внутрішніх справ, юстиції, служби безпеки, судів. Один із найвищих серед навчальних закладів конкурсів при вступі до Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, високі вимоги до абітурієнтів, гідне поповнення — усе це результат і спадщина багаторічних зусиль В. В. Сташиса.

Постійною його турботою були добробут і дозвілля студентства. Добре обладнані гуртожитки, спортивні зали, чудові аудиторії — усе це предмет його постійної уваги. Він проявляв турботу про естетичне виховання студентів. Художня самодіяльність — народна чоловіча хорова капела, жіночий хор, ансамбль скрипалів, жіночий вокальний ансамбль, духовий оркестр, ансамбль бандуристок «Купава» та ін. — це результат його самовідданої праці. Студенти та випускники нашого закладу завжди пам'ятатимуть концерти художньої самодіяльності університету, присвячені святам, і вечори відпочинку. Особливо пам'ятними і зворушливими були і залишаються урочистості, присвячені великому святу — Дню Перемоги, що стали вже традиційними. У них покладено талант і натхнення, ініціатива і праця професора В. В. Сташиса.

Державну мудрість, практичну доцільність і здоровий глузд проявляв Володимир Володимирович при працевлаштуванні випускників нашого вузу. Йому були відомі проблеми, що виникають у молодих людей. Батьківське розуміння цих проблем, допомога при їх вирішенні здобули Володимир Володимировичу велику повагу серед студентів та представників практичних відомств, що брали участь у роботі комісії з розподілу випускників.

Можна з упевненістю сказати, що більшість юристів-практиків України — це випускники нашого вищого навчального закладу, у становленні яких велику роль відігравав професор Сташис. Багато його випускників займають відповідальні посади у вищих юридичних органах України, вихованці університету працюють у багатьох країнах, підтримуючи з ним тісний зв'язок.

Багато зусиль В. В. Сташис як перший проректор доклав до того, щоб вже на початку 70-х рр. юридичний інститут, а пізніше — університет, почав займати одне з перших місць і став провідним юридичним вузом колишнього Союзу РСР. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого — навчальний заклад вищої категорії акредитації — і сьогодні займає почесне місце серед навчальних закладів України.

За безпосередньої участі Володимира Володимировича зміцнювалася і матеріальна база нашого Університету. Відомою є його діяльність зі створення інтер'єру цього закладу. Тонкий і вишуканий художній смак В. В. Сташиса простежується в оформленні залів, аудиторій, навчальних корпусів та гуртожитків.

Професор В. В. Сташис — організатор юридичної освіти не лише в нашому вузі, а й у цілому в Україні. Понад 20 років він очолював Науково-методичну комісію з правознавства при Міністерстві освіти і науки України, рекомендації якої мають великий вплив на організацію, удосконалення та розвиток юридичної освіти в Україні. Під безпосереднім керівництвом відомого вченого були розроблені державні стандарти підготовки висококваліфікованих юристів. Як голова професійної ради по праву Державної акредитаційної комісії України В. В. Сташис значну увагу приділяв створенню нових юридичних вузів і факультетів в Україні, їх ліцензуванню та акредитації, проявляючи державний підхід, високу вимогливість і принциповість. Володимира Володимировича було обрано почесним професором Національної академії внутрішніх справ України, почесним академіком Національного університету «Острозька академія», почесним доктором Національного університету «Києво-Могилянська академія», почесним доктором Соломонова університету.

В. В. Сташис приділяв велику увагу й атестації в Україні науково-педагогічних кадрів з юридичних наук, багато років він очолював спеціалізовану вчену раду з присудження наукових ступенів, понад п'ять років був членом Експертної ради ВАК СРСР з юридичних наук.

Академік В. В. Сташис доклав багато зусиль для становлення та розвитку в Україні Національної академії правових наук. Він став одним із засновників цього унікального наукового закладу, який із перших днів свого існування заявив про себе як про самобутню організацію вчених-юристів України. Під керівництвом В. В. Сташиса — академіка-секретаря відділення кримінально-правових наук НАПрН України — вченими, що працюють у цьому відділенні, здійснювалися фундаментальні дослідження з питань кримінального права, забезпечення дотримання прав особи у сфері кримінальної юстиції, реформування чинного кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, поліпшення практики його застосування, запобігання та розкриття злочинів.

У червні 1995 р. у складі Академії було створено Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності, який від початку свого заснування розпочав проведення широкомасштабних фундаментальних та прикладних проблем боротьби зі злочинністю, основною метою яких було здійснення наукового забезпечення державної політики у цій сфері. Визначення стратегічних напрямів наукових розробок цих важливих і складних проблем та створення команди науковців-криміналістів, які працювали і працюють в Інституті, безпосередньо пов'язане з ім'ям Володимира Володимировича. Як беззмінний академік-секретар відділення кримінально-правових наук та член президії Національної академії правових наук України В. В. Сташис брав безпосередню участь не тільки в координації наукових досліджень з усіх важливих правових проблем України, він був керівником багатьох наукових фундаментальних тем із питань боротьби зі злочинністю. Майже за 15 років функціонування Інституту всі фундаментальні теми кримінально-правового та кримінально-виконавчого циклу були розроблені або досліджувалися під науковим керівництвом професора В. В. Сташиса. За ініціативою та сприяння Володимира Володимировича було підготовлено належну матеріально-технічну та наукову базу Інституту, яка надала можливість проводити дослідження його науковцям.

Ураховуючи великий внесок вченого у створення Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України, його наукову діяльність, а також у розвиток національної науки з питань боротьби зі злочинністю, трудовий колектив підтримав пропозицію президента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії наук України Василя Яковича Тація і звернувся до Кабінету Міністрів України з проханням присвоїти ім'я академіка Володимира Володимировича Сташиса Інституту. Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 18 серпня 1999 р. № 1518 та від 23 травня 2012 р. № 486» від 3 жовтня 2012 р. № 902 Інституту присвоєно ім'я академіка В. В. Сташиса.

Упродовж кількох років провідний дослідник очолював Харківське відділення українсько-американського Центру вивчення організованої злочинності, який був створений 1998 р. відповідно до договору між Американським Університетом (Вашингтон, США) та Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого. Він спрямовував діяльність Центру на поширення на території України інформації про законодавчі акти держав СНД, Європи, США з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією, у тому числі у сфері економічної діяльності; розроблення та впровадження в життя рекомендацій, спрямованих на усунення й нейтралізацію причин і умов, що сприяють організованій злочинності й корупції, тощо.

У 1999 р. вчений брав активну участь в організації науково-дослідної роботи за Програмою американсько-українського дослідного партнерства, яка стала невід'ємною частиною взаємодії у галузі правоохоронної діяльності між Україною та США. Реалізація програми здійснювалася за трьома напрямками: програма інтернет-грантів; програма обміну досвідом та програма дослідного партнерства — Проект «А», в якій науковці із США та України спеціально вивчали важливі проблеми протидії злочинності. Останній напрям, що здійснювався спільно з Департаментом юстиції

США, Посольством США в Україні, Національною академією правових наук України та Інститутом вивчення проблем злочинності НАПрН України, безпосередньо очолював В. В. Сташис. За результатами реалізації Програми було проведено ряд міжнародних наукових конференцій у Харкові та Вашингтоні, опубліковано наукові статті та збірник наукових праць «Правові проблеми боротьби зі злочинністю» (2002 р.). Юридична громадськість України та США дала високу оцінку спільним дослідженням, виконаним за цим напрямом Програми американсько-українського дослідного партнерства. Володимир Володимировичу вдалося знайти правильні підходи для консолідації зусиль вчених і практиків різних країн щодо спільного вирішення комплексних проблем, які стосуються боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Відомий вчений неодноразово виступав із лекціями і доповідями в наукових та навчальних закладах Алжиру, Великої Британії, Польщі, США та Угорщини, брав участь у багатьох міжнародних конгресах і конференціях.

Протягом понад 20 років Уряд України призначав В. В. Сташиса представником України в Міжнародному третейському суді (м. Гаага).

За визначні особисті заслуги перед Українською державою у розвитку юридичної науки, підготовку висококваліфікованих правників, багаторічну плідну педагогічну і громадську діяльність Указом Президента України від 1 листопада 2006 р. Володимир Володимирович Сташису було присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави. Він також є повним кавалером ордена «За заслуги», нагороджений бойовими орденами, орденами Ярослава Мудрого V та IV ступенів, орденом Богдана Хмельницького III ступеня, численними медалями України та інших держав, багатьма орденами та медалями Союзу РСР. Від церкви В. В. Сташис отримав ордени Святого Георгія, Нестора Літописця, Святого Великого Князя Володимира Великого I ступеня, 2000-річчя Різдва Христового. Він — повний кавалер ордена «Козацька слава», почесний громадянин міста Харкова.

Наукова та педагогічна діяльність видатного українського вченого в галузі кримінального права і правознавства в цілому широко відома і за межами України. Свідченням цього є обрання його іноземним членом Російської академії природничих наук по відділенню геополітики і безпеки, яка нагородила його срібною медаллю В. І. Вернадського та присвоїла почесне звання і знак «Лицар науки та мистецтв». Він був членом Міжнародної асоціації юридичної методології у Канаді, Європейської асоціації законодавства EAL, Європейської асоціації кримінологів, Лондонської дипломатичної академії. Американський біографічний інститут визнав В. В. Сташиса послом вищої значущості та нагородив його Орденом хреста за визначне служіння, медаллю як найбільш гідну людину, досягнення якої пропонуються для постійного вивчення та натхнення людей ХХ ст. і майбутніх поколінь, включив біографію професора до книги «Провідні інтелектуали світу». Міжнародний біографічний центр (Кембридж, Велика Британія) нагородив його сертифікатом заслуг за відмінну службу, яка відмічена у 25-му томі Міжнародного словника біографій, а також сертифікатом включення за визнання видатних заслуг, занесених у 12-те Міжнародне видання «Хто є хто серед інтелектуалів». Європейська академія інформації удостоїла В. В. Сташиса Всесвітнього ордена науки — освіти — культури. На честь видатного вченого-правознавця Міжнародний астрономічний союз у 2000 р. присвоїв ім'я *Stashis* малій планеті № 7373, що була відкрита вченими Кримської астрофізичної обсерваторії.

Батьківщина, рідний навчальний заклад, наука, учні та родина завжди були пріоритетними в усіх справах Вченого. Від 1948 р. Володимир Володимирович йшов разом по життю з Прийменко Ольгою Олександрівною, яка протягом багатьох років працювала в органах прокуратури, мала класний чин старшого радника юстиції. У 2010 р. Ольга Олександрівна — надійний друг, любляча дружина, турботлива мати та бабуся — пішла, на жаль, із життя.

Ставлення Володимира Володимировича Сташиса до справи, принциповість, скромність, чуйність і доброта є зразком для багатьох. Його доброзичливість, щедрість

душі, великий життєвий досвід, різнобічні знання і висока ерудиція поєднувалися в ньому з мудрістю, вимогливістю й авторитетом керівника. Усім цим він заслужив любов і повагу викладачів, співробітників, студентів і випускників Університету.

На превеликий жаль, 2 листопада 2011 р. нашого Вчителя не стало серед живих, проте навіки-віків жива пам'ять про нього. Він назавжди залишиться яскравою Особистістю, життєлюбною, благородною, чуйною Людиною. Для всіх, хто його знав, хто з ним працював, він служив і служить прикладом вірності громадським інтересам і глибокої особистої порядності, прикладом органічного поєднання енциклопедичних знань, самовідданої праці і постійного творчого пошуку.

*В. Я. Тацій,
В. І. Борисов,
М. І. Панов,
Л. М. Демидова*

Глава 1

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ. МОНОГРАФІЇ

ОЧЕРК ИСТОРИИ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА ХАРЬКОВСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ЗА 50 ЛЕТ (1920–1970 гг.)

*Очерк истории кафедры уголовного права
Харьковского юридического института за
50 лет (1920–1970 гг.). — Харьков : Юрид.
ин-т, 1970. — 100 с. (соавт. М. И. Бажанов).*

Кафедра уголовного права Харьковского юридического института в течение пятидесятилетнего своего существования внесла существенный вклад в развитие как преподавания, так и науки советского уголовного права. Деятельность кафедры всегда была тесно связана с работой как законодательных органов, так и практических учреждений Украинской Республики. Вся работа коллектива кафедры была направлена на разработку вопросов уголовно-правовой теории, которые бы способствовали укреплению законности, правильному применению уголовных законов, успешной борьбе с преступностью. Большое значение кафедра всегда придавала и придает идейно-политическому воспитанию студентов как будущих работников советской юстиции, долженствующих проводить в своей деятельности политику Партии и Правительства в области борьбы за предупреждение и искоренение преступности в нашей стране. Настоящий исторический очерк, не претендуя, конечно, на исчерпывающее изложение, ставит своей задачей осветить деятельность кафедры за 50 лет, причем первоначально излагается работа кафедры в годы до начала Великой Отечественной войны, а затем — в послевоенный период и до наших дней.

В течение пятидесятилетнего периода кафедрой заведовали видные советские криминалисты: проф. А. Д. Киселев (1921–1925 гг.), ранее бывший профессор юридического факультета Харьковского университета, проф. Г. И. Волков (1926–1930 гг.), М. М. Еминник (1931–1934 гг.), С. М. Канарский (1934–1937 гг.), проф. В. С. Трахтеров (1937–1941 гг.), проф. М. М. Гродзинский (1944–1946 гг.), проф. В. С. Трахтеров (1946–1953 гг.), доц. Д. Н. Розенберг (1953–1955 гг.), проф. М. М. Гродзинский (1955–1956 гг.). С сентября 1956 года и по настоящее время кафедрой заведует доц. В. В. Сташис.

В течение своей истории кафедра включала в себя различные дисциплины криминалистического цикла: уголовное право (Общая и Особенная части); исправительно-трудовое право; уголовный процесс; судебную психиатрию и судебную статистику. В настоящее время в состав кафедры входит лишь уголовное право, почему ниже анализируется работа кафедры лишь в этой области. Что же касается истории развития других дисциплин, входящих ранее в состав кафедры, то она отражается в очерках по истории соответствующих кафедр: криминологии и исправительно-трудового права, уголовного процесса, криминалистики.

§ 1

Учебно-педагогическая работа кафедры в период с 1920 по 1941 гг. осуществлялась путем чтения курсов лекций и проведения практических занятий. Так, курс Общей части в различное время, начиная с 1920 г. читали профессора А. Д. Киселев, Г. И. Волков, В. С. Трахтеров, М. М. Гродзинский, а также М. М. Еминник. Особенная часть читалась проф. М. М. Гродзинским, а с 1935 г. — доц. Д. Н. Розенбергом. Практические занятия вели как лица, читающие курс, так и их ассистенты и аспиранты В. М. Натансон, Белкот, Л. Е. Орел, Ф. Д. Огинец, Г. М. Невельский, Д. Р. Малайдах, В. М. Купцов.

Педагогический процесс был тесно связан с практикой, так как Г. И. Волков, М. М. Гродзинский, Д. Н. Розенберг,

В. М. Натансон совмещали работу на кафедре с практической деятельностью в органах советской юстиции, а М. М. Еминник, Ш. Д. Огинец, Г. М. Невельский и др. пришли в институт, проработав много лет на практике.

Изучение уголовного права велось на базе учебников и курсов, написанных в тот период С. В. Познышевым, А. А. Пионтковским, Э. Я. Немировским, М. М. Исаевым, А. Н. Трайниным и другими криминалистами. Значительное место среди них занимали и учебники харьковского профессора Г. И. Волкова.

Волков Г. И. являлся автором популярного учебника по уголовному праву¹, выдержавшего два издания, по которому в то время проходило обучение в УССР студентов — будущих юристов.

В рецензии на этот учебник² указывалось, что с этой книгой, написанной марксистом-юристом, должен ознакомиться каждый практик, так как она представляет собой изложение самых основных и самых существенных моментов уголовного права. В учебнике была освещена Общая часть, а также дана детальная разработка и освещение вопросов Особенной части. Он был написан доступно, просто и вместе с тем достаточно глубоко излагал затрагиваемые вопросы.

В 1930 г. вышел в свет «Учебный курс уголовного права» проф. Г. И. Волкова³. В этом курсе был дан обстоятельный анализ всех проблем уголовно-правовой науки, касающихся учения о преступлении. Курс этот, рекомендованный в качестве учебника для вузов, пользовался в те годы широкой популярностью среди студенчества. Курс делился на восемь глав: Уголовное право и уголовный закон; Сущность преступления; Социальная опасность; Формы преступного поведения (формы связи психики лица с совершенным деяни-

¹ См. Волков Г. И. Уголовное право. Популярный учебник. Харьков, 1925; Волков Г. И. Кримінальне право. Популярний підручник. Друге видання. Харків, 1928.

² См. Малицкий А. Рецензия на указанный учебник. Вестник советской юстиции. 1925. № 3. С. 139–140.

³ Волков Г. И. Учебный курс кримінального права. Том перший. Злочин. Харків: Юридичне видавництво НКЮ УРСР, 1930. 404 стор.

ем); Стадии совершения преступления; Соучастие; Единство и множественность преступлений; Обстоятельства, исключающие преступность деяния.

Прежде всего следует отметить, что в курсе автор рассматривает и подвергает критике взгляды представителей буржуазной юриспруденции по вопросам учения о преступлении. Он вскрывает реакционную сущность классического, антропологического, социологического направлений в буржуазном уголовном праве, показывает эклектичность взглядов так называемой «третьей школы», противопоставляет этим воззрениям положения советской науки уголовного права. Этот классовый подход к исследованию проблем уголовного права дает автору возможность вскрыть действительную сущность преступления, определить его социальную природу, исторический, преходящий его характер.

Правильно решались и многие вопросы, связанные с понятием умысла, неосторожности, стадий совершения преступления, соучастия, совокупности преступлений, обстоятельств, исключающих общественную опасность деяния. Затрагивал автор и проблему причин преступности.

Вместе с тем Г. И. Волков приходил к ошибочному выводу об отказе советского права от вины и замене ее понятием социальной опасности. Он рассматривал состав преступления как совокупность элементов, характеризующих субъект, объект, деяние и социальную опасность преступления. Автор исследовал признаки, которые, по его мнению, и характеризуют социальную опасность как деяния, так и деятеля, уделяя здесь большое внимание характеристике личности преступника. Социальную опасность Г. И. Волков расценивал в качестве самостоятельного основания уголовной ответственности независимо от конкретного преступления. А само преступление считал проявлением, одним из симптомов социальной опасности.

Умысел и неосторожность рассматривались не как формы вины, а как формы связи между психикой субъекта и его деянием, как определенные показатели социальной опасности.

В курсе, как и ранее в своей монографии «Уголовное право и рефлексология», Г. И. Волков выяснял механизм преступного поведения¹ и, показывая неспособность буржуазных криминалистов обосновать ответственность за неосторожность, сделал попытку привлечь для этого учение Бехтерева и Павлова, связать проблему ответственности с учением об условных рефlekсах. Сама по себе попытка использовать для выяснения этих вопросов данные отечественной физиологической науки была полезной, но в выводах автора было в значительной мере гипертрофировано значение этих факторов.

Несмотря на эти существенные недостатки и ошибки, курс Г. И. Волкова и сейчас представляет интерес, давая читателю представление об уровне развития советской науки уголовного права конца 30-х годов.

Практические занятия по уголовному праву велись на основе пособия проф. М. М. Гродзинского², которое выдержало три издания и являлось первым опытом создания задачника по советскому уголовному праву. Этими пособиями пользовались в середине двадцатых и в 30-е годы многие поколения советских студентов-юристов, усваивая на их базе основы правильного применения уголовного закона.

Позже проф. М. М. Гродзинский принял активное участие в составлении методических писем и указаний для студентов-заочников³.

При кафедре уголовного права работал и в довоенные годы учебный кабинет, оказывавший серьезную помощь как студентам, так и преподавателям. Под руководством проф. В. С. Трахтерова членами кафедры при активном участии зав. кабинетом О. А. Зайцевой был подготовлен

¹ Волков Г. И. Уголовное право и рефлексология. Харьков, 1928. Об этой работе см. подробно в очерке истории кафедры криминологии и исправительно-трудового права.

² См. Гродзинский М. М. Задачи по советскому уголовному праву. Харьков, 1924; Задачи по советскому уголовному праву. 2-е изд. Харьков, 1925; Задания по советскому уголовному праву. 3-е изд. Харьков, 1927.

³ См. Методические письма о самостоятельной работе и тематике контрольных работ для студентов 2-го курса ВЮЗИ. Чкалов, 1942; Общие методические указания о самостоятельной работе и контрольных работах для студентов ВЮЗИ. М., 1943.

систематизированный сборник нормативных актов по истории уголовного права УССР. К сожалению, этот сборник, состоящий из нескольких томов, был утрачен в библиотеке института в годы войны.

Профессора В. С. Трахтеров и М. М. Гродзинский принимали активное участие в комиссиях по составлению УК УССР 1922 г. В течение 1920–1922 гг. М. М. Гродзинский работал консультантом Верховного Кассационного суда УССР, Верховного революционного трибунала УССР, НКЮ УССР. Трахтеров В. С. в качестве консультанта кодификационного отдела НКЮ УССР участвовал в Комиссии по рассмотрению законодательных предложений, где готовился УК УССР 1927 г., и принял участие в его обсуждении на коллегии НКЮ.

В 1937 г. на кафедру поступил подготовленный НКЮ СССР первый проект УК СССР, который был детально обсужден, а замечания направлены в кодификационный отдел наркомата. В 1939 г. В. С. Трахтеров и М. М. Гродзинский выступили в качестве докладчиков на первой научной сессии ВИЮНа в г. Москве, где обсуждался проект УК СССР 1938 г.

Члены кафедры уголовного права вели большую и плодотворную научную работу, активно участвуя в обсуждении проектов Уголовных кодексов, они вносили предложения по совершенствованию действовавшего тогда права, исследовали наиболее актуальные вопросы теории и практики уголовного законодательства. Интенсивно работали они и в Украинском юридическом обществе, учрежденном 13 января 1923 г.¹ и имевшем свои секции не только в Харькове, Киеве, но и во многих других городах Украины.

Все научные работы кафедры в период с 1920 по 1941 гг. можно условно подразделить на такие направления: а) участие в составлении Комментариев к действующему уголовному законодательству; б) разработка проблем Общей части уголовного права; в) разработка проблем Особенной части уголовного права; г) освещение уголовного законодательства буржуазных стран и буржуазных теорий уголовного права, показ их классовой сущности.

¹ См. Вестник советской юстиции. 1923. № 1. С. 18.